

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК УМОВА ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ

Грищенко А.А.

У статті досліджено стан інтеграції України у світову економіку, методи економічного протекціонізму, які використовуються в міжнародній практиці в сучасних умовах викликів глобалізації. Обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України з метою захисту її національних інтересів. Розкрито, що інтеграція України до світового господарства надає можливості для розвитку експортного потенціалу вітчизняної економіки, але разом з тим створює загрозу для національних виробників і споживачів та свою чергу для економічної безпеки України. Доведено, що удосконалення інституційних основ і методів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в реаліях сучасних викликів глобалізації є необхідною умовою захисту її національних інтересів.

Кількість бібліографічних посилань – 19, мова – українська.

Ключові слова: державне регулювання, інвестиційний протекціонізм, рух капіталів, зовнішньоекономічна діяльність, глобальний фінансово-економічний шторм.

ВСТУП

На фоні сучасних викликів глобалізації, інтеграція нашої держави у світову економіку, позиціонування України у світогосподарській системі вимагають прагматичного дотримання пріоритету національних інтересів та жорсткого їх захищення, використовуючи методи державного регулювання у поєднанні з можливостями євроінтеграційних структур і міжнародних торгових об'єднань, включаючи Світову організацію торгівлі. Ця проблема стає ще більш актуальною з огляду на те, що як наголошується в науковій літературі, порівняльний аналіз за визначальними чинниками конкурентного статусу країн з урахуванням рівнів економічної безпеки, людського розвитку, науково-технічного та інноваційного потенціалів, екологічної безпеки, інвестиційної привабливості і глобалізації дає підстави констатувати низький конкурентний статус України [1, с.27].

Питання інституційних основ та методів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України розглянуті в наступних працях вітчизняних і зарубіжних вчених: [2]-[4], [1, с.5-11] та ін.

Незважаючи на актуальність поставленої проблеми, на сьогодні в науковій літературі недостатньо розкриті питання щодо оптимізації поєднання зовнішньоекономічної відкритості України з державним регулюванням її зовнішньоекономічної діяльності, включаючи застосування заходів економічного протекціонізму з метою захисту національних інтересів у сучасних умовах викликів глобалізації.

Метою дослідження є науково-обґрунтована розробка пропозицій щодо вдосконалення інституційних основ та методів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України з метою захисту її національних інтересів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах постійної зміни глобального економічного простору інтеграція України до світового господарства обумовлює лібералізацію зовнішньоекономічної діяльності, яка вимагає формування конкурентноспроможного національного ринку і водночас посилює його відкритість для іноземних суб'єктів господарювання та їх фінансових установ. У цьому контексті вітчизняні вчені обґрунтовано вказують, що відкритість економіки є продуктивною за умови розвиненості національних ринків [10, с.7-8]. Тому лібералізація зовнішньоекономічної діяльності не може бути єдиним визначальним напрямом зовнішньоекономічної політики країни. Зростання українського виробництва, посилення ролі національних компаній на внутрішньому ринку та зміцнення їхніх конкурентних позицій у глобальному економічному просторі, як свідчить міжнародний досвід, та наукові дослідження [9, с.21], [7, с.68] без застосування заходів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності досягти досить складно. Державна підтримка національних виробників, включаючи селективне уведення протекціоністських бар'єрів для імпорту товарів та послуг вважається в міжнародній практиці цілком виправданим і навіть необхідним в умовах економічного спаду при структурній перебудові економіки та подолання кризових явищ в її окремих галузях.

Так, під час глобального фінансово-економічного шторму 2008-2009 років, у супереч задекларованим на саммітах країн «великої двадцятки» (в квітні 2009 року в Лондоні, у вересні 2009 року в Пітсбурзі), а також на Всесвітньому економічному форумі в січні 2010 року в Давосі принципам боротьби з економічним протекціонізмом

уряди багатьох країн світу здійснили заходи державної підтримки своїх національних виробництв. У цей період для стабілізації фінансової і економічної ситуації вони надали державну фінансову допомогу приватним банкам та фінансовим і нефінансовим компаніям в окремих галузях реальної економіки, а також прийняли більш жорсткі правила діяльності іноземних корпорацій на своїх територіях.

Китай і США з метою підвищення внутрішнього попиту на вітчизняну продукцію автопромислової галузі в цей період надали державну фінансову допомогу національним виробникам автомобілів у розмірі 82 млрд. доларів США, країни – члени ЄС – 12,5 млрд. доларів. При цьому, вказані країни направили гроші не лише національним автовиробникам, а й для споживачів, які купують автомобілі вітчизняного виробника. Президент США Барак Обама в якості національної ідеї, навіть, запровадив гасло “купуй тільки американське!”, а американський уряд прийняв програму під назвою “Готівка за автохлам”, згідно якої покупцю нового американського автомобіля надається субсидія в розмірі 4,5 тисячі доларів, що дозволило у 2009 році збільшити їхній продаж на 56,4%. У результаті споживчі витрати, що складають приблизно 70% ВВП США, підвищилися в цій країні на 3,4%. За висновками фахівців аналітичної компанії IHS Global Insight вказані заходи у вирішальній мірі посприяли початку відновлення економіки США після фінансової кризи [12, с.6].

Подібні заходи були вжиті також у Росії і Білорусії. Зокрема, Росія у 2009 році збільшила ставки ввізного мита на імпортні автомобілі на 20-80%; для стимулювання лізингу й за державними замовленнями урядом виділено державні кошти в розмірі 6,7 млрд. доларів США; у цьому ж році набула чинності державна програма підтримки автомобільної промисловості, згідно з якою ставка за кредитами на придбання нового автомобіля російського виробництва знижена до 10%. Білорусь, у відповідності до указу Президента від 4 квітня 2009 року “Про заходи для розвитку виробництва легковиків”, звільнила юридичні особи, які укладають з Міністерством промисловості Білорусії договір про умови виробництва легковиків і автомобільних компонентів, протягом трьох років від сплати податку на прибуток, акцизів, збору до Республіканського фонду підтримки виробників сільськогосподарської продукції, продовольства та аграрної науки в частині обсягу випуску і реалізації автомобілів та компонентів до них білоруського виробництва. Велика Британія надала у 2009 році найбільшим автовиробникам своєї країни 3,2 млрд. доларів США; частину у вигляді державних гарантій для отримання кредитів і частину через Європейський інвестиційний банк на розробку нових, екологічно чистих технологій [16, с.5].

Незважаючи на те, що такі заходи згідно офіційної позиції Єврокомісії з питань конкуренції визначені як протекціоністські, Європейський Союз і сам здійснює замасковану протекціоністську політику шляхом нетарифного обмеження імпорту в країни ЄС. З цією метою Європейський Парламент і Рада ЄС затвердили Регламент №1907/2006 щодо реєстрації, оцінки, дозволу і обмеження хімічних речовин (REACH), який набрав чинності з 1-го червня 2008 р. Згідно вказаного Регламенту, Європейське Хімічне Агентство (ЕЧА) складає список речовин, поставки яких, у тому числі українських експортерів, дозволені в країни ЄС [13].

Під час виходу із глобального фінансово-економічного шторму 2008-2009 років у багатьох країнах світу також виявилася нова, в певній мірі неочікувана тенденція щодо прямих іноземних інвестицій - інвестиційний протекціонізм [15]. Зокрема, деякі країни ОЕСР ввели державний контроль за іноземними інвестиціями з метою забезпечення національної безпеки, передбачивши обов'язкове повідомлення урядів країн-реципієнтів про інвестиційні проекти щодо придбання нерезидентами стратегічно-важливих об'єктів; заборону іноземним інвесторам, у разі необхідності, купівлю часток (пакетів) акцій у статутному капіталі вітчизняних компаній; націоналізацію іноземних підприємств у добувних галузях у деяких країнах Латинської Америки (Венесуела, Еквадор та ін.); у країнах “великої двадцятки” прийняті обмеження або більш жорсткі вимоги і критерії щодо приватних ПІІ у життєво важливих галузях економіки; запровадження державами національних санаційних програм та пакетів державного економічного стимулювання.

Досить широко у світовій практиці використовуються також методи замаскованого (за Т.М. Циганковою – прихованого) протекціонізму [11, с.162], що включають: перевагу продукції з високою часткою вітчизняного компоненту в державних закупівлях, особливо при реалізації масштабних державних інвестиційних проектів розвитку інфраструктури; фактичне блокування банківського кредитування закордонних угод; вилучення ПІІ за мотивами національної безпеки при розширеному тлумаченні цього поняття; переміщення протекціоністських бар'єрів на субнаціональний рівень, на який не поширені міжнародні зобов'язання, зокрема, у таких галузях, як держзакупівлі.

Безумовно, інтеграція України до світового господарства, включаючи її членство в регулятивній системі СОТ та підписання в перспективі угоди про зону вільної торгівлі з ЄС, надає нашій країні як нові можливості для економічного розвитку через підвищення експортного потенціалу вітчизняних виробництв та покращенню ситуації на національному споживчому ринку завдяки посиленню конкуренції з імпортними товарами, так і створює виникнення ймовірних ризиків від лібералізації зовнішньоекономічної діяльності.

Тому в сучасних умовах глобальних фінансово-економічних викликів Україні, для того щоб реалізувати сприятливі можливості і мінімізувати ймовірні ризики, обумовлені лібералізацією зовнішньоекономічної діяльності, необхідна довгострокова (7-10 років) стратегія її інтеграції до світової економіки.

В її основі повинні бути в першу чергу національні інтереси України, оскільки вони є необхідною умовою економічної безпеки держави [4, с.229] і полягають, як обґрунтовано доводить А.М. Поручник, в органічному поєднанні власних конкурентних переваг з перевагами міжнародного співробітництва заради забезпечення її громадянам світових стандартів життя [7, с.29].

Вказана стратегія повинна передбачати, зокрема, цілі, завдання та заходи щодо стимулювання державою власного експортного потенціалу, як важливого напрямку зовнішньоекономічної діяльності країни [5, с.7]. Звичайно,

що такі заходи слід здійснювати шляхом умілого використання принципів і правил міжнародних торговельних та інших організацій. Наприклад, так, як це робить Китай для захисту своїх національних інтересів використовуючи правила СОТ, на що звертає увагу Ю.М. Пахомов [6, с.543]. Варто зазначити, що Росія, ще тільки готуючись до вступу в СОТ, уже тривалий час відстоює інтереси національних експортерів згідно з правовими механізмами цієї організації та у відповідності до Закону РФ «Про спеціальні захисні, антидемпінгові і компенсаційні заходи при імпорті товарів», прийнятого у 2003 р.[8, с.18].

Враховуючи міжнародний досвід, одним із стратегічних завдань України повинно бути також вирішення проблеми спрощення доступу імпорту на національний ринок, що обумовлює необхідність запровадження державою механізмів захисту вітчизняних споживачів від низькотехнологічної та небезпечної продукції, в тому числі шляхом посилення на міждержавному рівні боротьби з контрабандою та вдосконалення інформаційно-митного контролю, недопущення ввезення в Україну продукції, яка не відповідає вимогам українського законодавства щодо її якості та безпеки споживання.

Крім того, для зменшення ймовірних ризиків від лібералізації зовнішньоекономічної діяльності, національна економіка України потребує оптимізації державного регулювання ввозу та вивезення капіталу у формі інвестицій. Українське чинне законодавство недостатньо мірою регламентує цей процес. Тому, в умовах дефіциту капіталовкладень всередині країни, доцільно запровадити можливість тимчасового законодавчого обмеження вивезення вітчизняного капіталу за кордон рамками проектів, що сприяють просуванню вітчизняного експорту, наприклад, газотранспортна та збутова мережа, переробка української сировини, надання сервісних послуг з обслуговування техніки тощо. Одночасно необхідно звільнити від оподаткування прибутки, який отримано за межами України і спрямовується на розвиток виробництва всередині країни.

Доцільно також виважено підходити до залучення іноземного капіталу при приватизації державного майна України. Вітчизняні вчені, наприклад, пропонують при приватизації стратегічно важливих об'єктів, зокрема «Укртелекому», надавати перевагу національним інвесторам перед іноземними [3]. На наш погляд, такий підхід хоча і є досить дискусійним, але заслуговує на серйозну увагу і відповідає національним інтересам України та її економічній безпеці, особливо, якщо при приватизації: 1) обсяг вітчизняних інвестицій не менше за обсяг іноземних; 2) в інвестиційних зобов'язаннях передбачені витрати на технологічну модернізацію підприємства, яке приватизується та дотримання ним в процесі виробництва міжнародних екологічних стандартів; 3) чітко визначений соціальний пакет зобов'язань інвестора (збереження та збільшення робочих місць; належні умови оплати праці тощо).

Таким чином, реалізація національних інтересів України в умовах лібералізації зовнішньоекономічної діяльності повинна ґрунтуватися на наступних концептуальних засадах:

щодо імпорту товарів: оптимізація імпортного тарифу, тобто максимальна його деталізація, диференціація ставок мит згідно основним напрямкам структурної політики; забезпечення більш широкого застосування технічних бар'єрів, безумовного використання захисних компенсаційних й антидемпінгових мит, а також відповідних заходів на неправомірні дії іноземних контрагентів;

щодо експорту товарів: посилення державними органами економічного стимулювання і фінансової підтримки розвитку експортноспрямованих виробництв; сприяння просуванню української продукції на зовнішні ринки; збільшення у структурі експорту товарів з високим рівнем доданої вартості;

щодо руху капіталів: удосконалення національного законодавства з питань іноземного інвестування в Україну та українських капіталовкладень за кордоном, забезпечення гарантій його належного виконання на загальнодержавному і місцевому рівнях; здійснення ефективного митно-банківського контролю за імпортними угодами з метою зменшення витоку капіталу з країни.

Крім того, з метою удосконалення інституційних засад державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, в сучасних умовах викликів глобалізації та забезпечення при цьому захисту національних інтересів України необхідно внести зміни до Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року, оскільки сформульоване в законі визначення «національні інтереси» суперечить Конституції України і міжнародним правовим інститутам, зокрема Гельсінському Заключному акту та Уставу Організації Об'єднаних Націй.

Так, абзац 1 статті 1 вказаного закону викладений у такій редакції: «національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам».

У свою чергу, чинна редакція абзацу 2 статті 1 – «національні інтереси – життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності українського народу, як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток» [17].

У той же час, стаття 3 Конституції України проголошує: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [17, с.3].

Тобто, в Законі України «Про основи національної безпеки України» слово людина підміняється загальним терміном український народ, а її права і свободи – матеріальними, інтелектуальними і духовними цінностями цього народу, які поставлені на один рівень з визначальними потребами суспільства і держави, що суперечить Конституції

України та одному із основних принципів верховенства прав людини над суверенітетом держави Гельсінського Заключного акту Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1го серпня 1975 року [18, 266], а також принципам Уставу Організації Об'єднаних Націй [14].

Тому, взявши за основу науково-обґрунтоване визначення економічного національного інтересу країни у глобальному вимірі А.М. Поручника [9, 29], яке не суперечить конституційному та міжнародному принципам верховенства прав людини над суверенітетом держави, абзац 2 статті 1 Закону України «Про основи національної безпеки України» необхідно викласти у такій редакції: «національні інтереси – життєво важливі права і свободи людини, гарантії яких визначають зміст і спрямованість діяльності держави і спрямовані на забезпечення її громадянам світових стандартів життя».

У цьому контексті ми підтримуємо також точку зору О.Г. Білоруса щодо необхідності визначення категорії національні інтереси України в конституційному законі [2, с.71], оскільки в тексті Конституції України цей термін використовується без розкриття його змісту.

ВИСНОВКИ

Таким чином, вищевикладене дає підстави зробити висновок, що інтеграція України до світового господарства надає можливості для розвитку експортного потенціалу вітчизняної економіки, але разом з тим створює загрозу для національних виробників і споживачів та у свою чергу для економічної безпеки України, тому удосконалення інституційних основ і методів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в реаліях сучасних викликів глобалізації є необхідною умовою захисту її національних інтересів.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Швиданенко О.А. Глобальна парадигма конкурентоспроможності: імперативи становлення та розвитку. автореф. дис на здобуття наук. ступеня д-ра. економ. наук: спец. 08.05.01 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Швиданенко О.А., – К.: КНЕУ, 2007. – 34 с.
2. Матеріали Парламентських слухань у Верховній Раді України 17 червня 2009 року. За загальною редакцією професора В.І. Полохала. – К.: Парламентське видавництво. – 2009. – С.71-77. Виступ Білоруса О.Г. на Парламентських слуханнях у Верховній Раді України 17 червня 2009 року // Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів. – 112 с.
3. Геєць В. Я розпоряджася би передусім своїм коштами, а не запозиченими, бо ми вже є жертвою кредитної експансії // Дзеркало тижня. – 2009. - №8(736).
4. Глобальний конкурентний простір [Текст] : монографія / О. Г. Білорус [та ін.] ; кер. авт. колективу і наук. ред. О. Г. Білорус ; Київський нац. екон. ун-т імені Вадима Гетьмана, Ін-т світової екон. і міжнар. відносин НАНУ, Міжнар. асоціація "Україна-Римський клуб". - К. : КНЕУ, 2007. - 680 с.
5. Пахомов Ю.М., Новицький В.Є., Гура В.К., Крючкова І.В. та ін.; Перспективи розвитку українського експортного потенціалу у контексті співробітництва з країнами МАГРИБУ // Перспективи розвитку українського експортного потенціалу у контексті співробітництва з країнами Середземномор'я та Центрально-Східної Європи. Зб. наук. праць №6. НДІ міжнародних відносин НАУ / за ред. В.Є. Новицького. – К., 2007. – 137 с.
6. Пахомов Ю.Н. Феномен «економічного чуда» и положение Украины в условиях глобализационных процессов современности. // Цивилизационная структура современного мира / под ред. Ю.Н. Пахомова, Ю.В. Павленка. Науч. изд. в 3-х т., т.3, кн.2. – К.,: Наукова думка, 2008. – 640 с.
7. Поручник А.М. Національний інтерес України: економічна самодостатність у глобальному вимірі: Монографія. – К.: КНЕУ, 2008. – 352 с.
8. Разумнова П. Россия – ВТО: интересы российских экспортеров // Мировая экономика и международные отношения. – 2006. - №10. – С. 17-23.
9. Татаренко Н. Національна мобілізаційна модель економічного розвитку як відповідь на виклики глобалізації: зб. наук. праць. – Вип. 48 / відп. ред. В.Є. Новицький. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2006. – С. 15-45.
10. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: Монографія: У 2т. – Т.1 / Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, Л.Л. Антонюк та ін.; За заг.ред. Д.Г. Лук'яненка, А.М. Поручника. – К.: КНЕУ, 2006. - 812 с.
11. Циганкова Т.М. Розвиток системи регулювання міжнародної торгівлі. Стратегія економічного розвитку в умовах глобалізації. Монографія. / За ред. Д.Г. Лук'яненка. – К.: КНЕУ, 2001. – С. 162.
12. Экономические известия. – 2009. - 30 октября. – С.6.
13. Regulation (EC) No 1907/2006 of the European Parliament and of the Council [Електронний ресурс]. – Режим доступу: eur-lex.europa.eu.
14. Устав Організації Об'єднаних Націй [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.un.org/en/documents/charter/chapter1.shtml
15. World Investment Report 2009: Transnational Corporations, Agricultural Production and Development. 281 p. [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: www.unctad.org/en/docs/wir2009_en.pdf.

16. День: Газета. – 2009. - №195. – С.5.
17. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 року, №964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - №39. С.351.
18. Офіційний вісник України. – 2005. - №4. - С. 266.
19. Конституція України (зі змінами і доп.). – К.: Атіка, 2006. – 64 с.

Грищенко Андрій Анатолійович, к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, м. Київ, тел. (095)525-01-99, e-mail: hryshenko@ukr.net